

3. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005). Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919r.pdf>.

4. Babe, R. E. (2009) *Cultural Studies and Political Economy: Toward a New Integration*. USA, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

5. Creative Industries Mapping Document (2001). Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001>

6. Frey Bruno, S. (2003) Art: the Economic Point of View. *Arts and Economics*, 19–34.

7. Garnham, N. (1995) Political Economy and Cultural Studies: Reconciliation or Divorce? *Journal Critical Studies in Mass Communication*, 12, 60–71.

8. GREEN PAPER. Unlocking the Potential of Cultural and Creative Industries (2010). Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0183>

9. Hesmondhalgh, D. (2008) Cultural and Creative Industries. In *The SAGE Handbook of cultural analysis*. Bennett T., Flow J. London, SAGE Publications.

10. Roodhouse, S. (2006) The Creative Industries: Definitions, Quantification and Practice. In *Cultural Industries. The British Experience in International Perspective*. Humboldt-Universität zu Berlin, 13–33.

11. Sommerville, J. C. (1996) *The News Revolution in England: cultural dynamics of daily information*. New York, Oxford University Press.

12. Throsby, D. (2008) The concentric circles model of the cultural industries. *Cultural Trends*, 17(3), 147–164.

13. Williams, R. (1960) *Culture and Society 1780–1950*. New York.

Надійшла до редколегії 10.06.17

И. И. Пархоменко, асп., каф. этики, эстетики и культурологии, философский факультет Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ПОНЯТИЕ "КУЛЬТУРНЫЕ" И "КРЕАТИВНЫЕ ИНДУСТРИИ" В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОМ НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ И ПРАВИТЕЛЬСТВЕННО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ПРАКТИКАХ ВЕЛИКОБРИТАНИИ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Рассмотрены современные научные и правительственно-институциональные подходы европейских ученых и управленцев к определению понятия "культурные и креативные индустрии", которое сейчас активно используется на территории стран – развитых демократий: Великобритания, страны Европейского Союза, США и другие, с целью выяснения его содержания. Проанализированы существующие модели культурных и креативных индустрий, чтобы определить, в чем их отличие. Выяснено, что ресурсом производства культурных индустрий является креативная деятельность индивида или коллектива и при этом креативная деятельность может быть составляющей производства других индустрий, осуществляющих выпуск продукции прежде всего с целью ее функционального использования потребителями и имеющих коммерческую направленность как первоочередную. Подчеркнуто, что культурные индустрии, в соответствии с документами ЕС и конвенциями ЮНЕСКО, рассматриваются в качестве различных форм культурного выражения, конечный продукт которых содержит прежде всего культурную ценность.

Ключевые слова: культурные и креативные индустрии, Европейский Союз, культурный продукт, экономика культуры, формы культурного выражения.

I. I. Parkhomenko, PhD candidate in philosophy Philosophical Faculty, Department of Ethics, Aesthetics and Cultural Studies Taras Shevchenko National University of Kyiv 60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

THE CONCEPT OF CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES IN THE EUROPEAN ACADEMIC FIELD AND POLICIES OF THE EU AND GREAT BRITAIN

Current European integration course in Ukraine requires rethinking Ukrainian scientific and policies meaning of the cultural sphere as the set of cultural industries, which produce and distribute goods or services with special cultural value, irrespective of the commercial value they may have. According to the main UN Resolutions, UNESCO Conventions and legal activity of the European Commission since 90th of XX century cultural assets are considered to be - an instrument and resource of economic, cultural and social sustainable development of states, cities and regions. New conditions require scientific methods for modelling Ukrainian cultural industries, identification of the priority industries. Besides the concept of cultural industries European scientists and governmental officials, use the concept of creative industries, especially, for the policymaking. All that show the need for clarification of these concepts in Ukrainian scientific field and policies making practice for governmental purposes.

The purpose of this article is to study the meaning of the concepts of cultural and creative industries according to the European scientific discourse and policies making documents in the EU and the UK. The article shows that modern European scientists do not use the tradition of critical interpretation of the cultural industry, which was offered by representatives of the Frankfurt School in the mid-twentieth century. Scientists improve concepts to identify the sphere of culture as an economic reality, which is reflected in the specific governmental documents of the UK, the EU and UNESCO for policies making to improve sustainable development. The models of cultural and creative industries offer a logic of distinction according to the basis of the value component: the output of the creative activity has utility that is more functional for the consumers; it could be a component of the production of other industries, not only cultural industries. Cultural output has cultural value. The purpose of the creative industries is to produce goods and services for the commercial trade. Cultural industries produce cultural content, which embodies or conveys cultural expressions.

Keywords: cultural and creative industries, EU, cultural goods and services, cultural economy, cultural diversity and expressions

УДК 008:379.8

І. В. Петрова, д-р культурології, проф.
Київський національний університет культури і мистецтв
вул. Чигоріна, 14, м. Київ, 01042, Україна
petrovaiw@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВИХ ПРАКТИК ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Метою статті є аналіз особливостей, які вплинули на розвиток культурно-дозвіллевих практик в Античній Греції. Автором обґрунтовуються передумови, що сформували відповідну ієрархію життєвих цінностей стародавнього грека й створили основу для розвитку давньогрецького дозвілля. Провідними визначено абсолютний космологізм, релігійність та політеїзм, психологічні особливості античних греків та агон грецького життя, культуротворчу активність особи, полісну систему державоустрою, особливе сприйняття свободи, наявність вільного часу. Розкрито сутність таких культурно-дозвіллевих практик, як симпосії, гімнасії, професійні, релігійні та політичні гуртки, агони, театральні вистави, відвідання агори й організація свят. Доведено, що на систему організації дозвілля в античній Греції вплинула загальна патріархальна орієнтація грецької цивілізації. Обґрунтовано думку про те, що значення дозвілля визначалося його роллю у сприянні суспільній рівновазі: між тенденціями до інтеграції й диференціації суспільства, до його об'єднання та ієрархізації.

Ключові слова: дозвілля, культурно-дозвіллеві практики, давньогрецька культура, свобода, обов'язок, необхідність, цивілізація дозвілля.

Постановка проблеми. Соціальні й культурні зрушення в суспільстві, суттєво змінивши ціннісні орієнтації сучасної людини, спонукають до осмислення тих питань, які привертають прискіпливу увагу не

лише культурологів, але й філософів, психологів, істориків, соціологів та педагогів. Чи може людина в сучасному суспільстві бути вільною? Чи існує свобода у сфері вільного часу чи, можливо, йдеться лише про

© Петрова І. В., 2017

вибір тих варіантів дозвіллевої поведінки, які зумовлені суспільними цінностями і нормами? Чи повинно дозвілля мати соціальне навантаження? Чи диктує суспільство особі, якими видами дозвіллевої діяльності їй займатися, якщо останні вирішують важливі для функціонування держави завдання? Чи доречно обстоювати думку про застосування критеріїв "раціонального дозвілля"?

Відсутність чітких відповідей на ці запитання породжує складну культурологічну проблему, в основі якої лежать суперечності: між необхідністю самостійно, вільно обирати певний вид дозвіллевої діяльності й відсутністю життєвого досвіду в організації свого дозвілля; між загальноприйнятною системою людських цінностей і реальним їх засвоєнням; між морально-етичними ідеалами і життєвою орієнтацією окремої людини. Тому поняття "свобода" і "дозвілля" в культурологічному контексті пов'язані з необхідністю формувати у людини вміння користуватися свободою вибору, оцінювати її й усвідомлювати значення свободи у дозвіллевому просторі, самостійно організовувати своє дозвілля. Відповідь на означені питання, на нашу думку, необхідно шукати в Стародавній Греції, яку вчені-антикознавці небезпідставно називають "цивілізацією дозвілля".

Аналіз досліджень і публікацій. Сприйняття світу, яке формувало відповідну ієрархію життєвих цінностей і стереотипів, вплинувши на співвідношення свободи і необхідності у дозвіллевих практиках античної Греції, розглянуто нами за епічними творами Гомера і Гесіода, поезіями Теокрита і промовамі Лукіана, філософськими й історичними працями Фукидіда, Ксенофонта, Платона, Аристотеля, у яких відбилися релігійно-міфологічна свідомість античних греків, їх ставлення до колективних святкувань, спортивних, музичних чи поетичних змагань, свят на честь певного божества.

Різновиди дозвіллевих практик античної Греції реконструйовано завдяки працям В. Буркерта, В. Віндельбанда, Ф. Зелінського, Б. Рассела, Е. Фролова. Особливо необхідно відзначити роботу Г. Арендт, яка, здійснивши аналіз понять "свобода" і "дозвілля" в античному й сучасному суспільствах, наголошує на суттєвих розбіжностях між ними. Якщо для масового суспільства "свобода" означає передусім економію часу, який людина витрачає на споживання, то в античному світі дозвілля (як свобода) передбачало утримання передусім від споживання і праці.

Водночас питання специфіки дозвіллевих практик античної Греції висвітлено недостатньо й обмежується поодинокими науковими розвідками А. Вілла, О. Генкіної, О. Гончарової, Т. Кендо, Ф. Солмсена та інших вчених.

Метою статті є аналіз особливостей становлення й розвитку культурно-дозвіллевих практик в античній Греції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу давньогрецької культури становив абсолютний, одухотворено-розумний та чуттєво-матеріальний космологізм (О. Лосев). Думка античних греків ґрунтувалася на тому, що в космічному просторі вже існує світова гармонія. Необхідно лише вміти розвинути здібності для того, щоб досягнути таємниці цієї гармонії, відкрити закони буття. Таке сприйняття світу формувало відповідну ієрархію життєвих цінностей: споглядання переважало над перетворювальною активністю. Діяльність в античній Греції розуміли не як процес і динаміку, а як уже здійснене, статичне, втілене в результатах. Тому й вільне знання, на опанування якого спрямовувалося дозвілля вільнонародженого, мало незрівнянно більшу цінність, ніж технічні нововведення. Цей потяг до знання

заради самого знання цінувався передусім як засіб досягти задоволення, і лише настільки, наскільки це необхідно, щоб зберегти "світлу безтурботність духу". Додамо, що греки не знали гнітчого страху перед надприродними силами, на відміну від людини Сходу. У своїх зацікавленнях вони не наштовхувалися на штучні перешкоди, але й не втрачали почуття побожності.

Реальна культурна практика античного грека – це жертвоприношення у дні святкувань не одному, а кільком богам. Так, під час свята Елевсіній вшановували таких божеств, як Феміда, Деметра, Ферефат, Гестія, Афіна, Харіті, Гермес, Гера, Зевс, Посейдон, Артеміда. Досить часто храми і святилища, відведені кільком богам, були взаємопов'язані. Такий політеїзм відбивав багатоманітну реальність, у якій перебувала людина Античності.

Верства жерців у Греції, не маючи панівного становища (виняток становить хіба що Дельфійська колегія), виконувала переважно літургічні та церемоніальні обов'язки, не відіграючи значної ролі гаранта моральності у світі, у регульованні поведінки людини в суспільному й особистому житті. Проте поклоніння певному божеству (загальноеллінському чи місцевому) було обов'язковим для всіх громадян полісу, а неповага до культу богів суворо каралася, аж до смертного вироку [3, с. 430–431]. Тому релігійний обряд був нормою, яка впливала на ціннісні орієнтації греків і визначала стереотип їхньої поведінки, зокрема й у сфері дозвілля. Культове служіння було водночас і священнодійством, і святом, що дає підстави стверджувати: ранні форми дозвілля беруть початок у релігійній обрядовості. Життерадісні боги греків любили розкішні святкування, дивовижні вистави, спортивні змагання, а надто – свята на свою честь: Афіна, "зрадивши танцювальній забаві, не вважала за доречне звеселятися з порожніми руками, а прикрашившись зброєю, виконала свій танок" [12, с. 247].

Культові свята перетворювалися на агональні види дозвілля: випробування священних царів – на атлетичні змагання; діонісійські ритуали – на театральні видовища; трапези на честь божества – на симпосії. Свята на честь богів олімпійського пантеону мали у житті античних греків величезне значення: вони відрізнялися від буденного життя, переривали цілеспрямовану трудову діяльність, а звичайний розподіл ролей втрачав свою силу під час загального "відпочинку" [3, с. 181].

Своєрідність дозвіллевих практик зумовлювалася психічними особливостями давніх греків, для яких були характерні своєрідні діалектичність і оптимістичність світовідчуття. Готовність до змін, вміння радіти життю, безмежна цікавість і гедонізм із схильністю до естетизму парадоксально поєднувалися із заповзятливістю, бережливістю, силою волі, цілеспрямованістю, об'єктивним усвідомленням трагічних сторін буття. Духовне життя греків характеризувалося, за словами російського історика-антикознавця Ю. Андрєєва, "феноменом роздвоєної свідомості", існуванням одночасно у двох різних вимірах: буттєво-практичному та ідеально-героїчному. І саме цей специфічний аспект менталітету греків став однією з головних передумов їх схильності до життя в дозвіллі, яке не призвело до неробства, байдювання чи марного витрачання часу (Геродот: "Греція пройшла школу бідності"). Як зазначав Ф. Зелінський, завдяки своєму дозвіллю антична Греція виробила ідеали духовної культури, які неможливі без дозвілля, а створені, стали здобутком усього народу [6, с. 68].

Греки досить рано усвідомили небезпеку, яку приховують надмірні розкоші, неймовірні багатства, необмежені насолоди та пов'язана з ними зманіженість. Ідеал

інтелектуального самовияву індивідуальності й критерії прекрасного вважалися невіддільними від моральної поведінки. Тому прикметними видаються слова Перікла, виголошені ним під час поховання грецьких воїнів: "Ми любимо красу з простою і мудрість без кволості. І багатство буває потрібне нам при нагоді більше для діла, а не для того, щоб хвалитися ним. І не сором у нас визнавати себе бідним, а ганебним вважається не уникати бідності працею" [20, с. 285]. Скромність у побуті, невибагливість в одязі та їжі, на відміну від східних розкошів, надавали можливість грекам працювати шість годин на день, що зафіксовано у відомій епіграмі: "Шість для роботи годин пристосовані, ті, що за ними Символом знаків своїх смертному кажуть: "живи" [6, с. 133–134]. Вони підтверджені сентенцією Софокла, який стверджував, що немає людини, не обтяженої працею, але блаженнішою є та, у якій її найменше.

На становлення античної моделі дозвілля впливав агон грецького життя, який стимулював творчі досягнення і культурний розвиток Греції. Дух суперництва пронизував політику, економіку, війну, культуру і дозвілля. У праці Лукіана Солон вказує на користність для усієї держави участі греків у змаганнях, бо: "...якби хтось, Анахарсисе, втратив у житті прагнення до слави, що залишилося б у нас гарного? І хто б старався здійснити щось велике?" [9, с. 226]. У суспільній свідомості античної людини формувалося сприйняття агоністичних успіхів як найважливішої мети життя вільнонародженого. "Найбільш грецький із грецьких поетів" Піндар, змальовуючи змагання аристократії, у першій Піфійській оді переконував, що найголовнішим у житті людини є досягнення доброї слави.

Окрім чотирьох загальногрецьких змагань (Олімпійських, Піфійських, Німейських та Істмійських) Піндар згадує майже про тридцять змагань місцевого значення – у Фівах, Егіні, Афінах, Мегарі, Аргосі, Тегей, Кірені та інших містах. Результати цих змагань, відбиваючи взаємозв'язок людини й античного божества, залежали від "родовитості" предків переможця, зусиль грека і волі й милості богів, які дарували йому перемогу. Про важливість агону, як доброго відпочинку від праці, йдеться й у поминальній промові Перікла [20, с. 285].

Агоністика як суспільна установка на виявлення і демонстрацію "найкращого", аристократичного способу життя, найвищого щастя, доступного людині, підтримувалася спонукальними мотивами, серед яких головними були бажання успіху і слави, суспільного визнання й вищості над іншими. Уже в Гомера бенкети і призи, що розігрувалися у змаганнях, змальовувалися як вияв багатства і престижності. При цьому дозвілля сприймалося як умова тривалих систематичних тренувань, пов'язаних з неабияким напруженням і самообмеженням, що було запорукою успішної участі в агоні. Водночас в описі Еллади Павсанія серед багатьох богів (Асклепія, Гігієї, Ареса, Плутона, Діоніса) згадується й ім'я Агона [10, с. 45], що дає можливість пов'язати агон (змагання) з релігійно-міфологічною свідомістю античних греків.

Пробудження духовних сил грецького народу виявлялося у небувалому злеті творчої активності особи. Якщо у країнах Сходу кожна людина виконувала заздалегідь призначену їй роль (воїна, майстра-ремісника, землероба тощо), то громадяни грецького поліса могли одночасно займатися і землеробством, і політикою, і військовою справою, і атлетичними змаганнями, і мистецтвом. Мистецтво, архітектура, релігія, філософія, музика, позначені самоцінністю й самодостатністю особи, багатогранністю її духовного і фізичного світів, яскраво відрізняються від культурних досягнень інших давніх держав. "У результаті, коли на європейському континенті панувала ще грубість звичаїв, тут почало вже пробуджуватись

розуміння краси життя та його вищих інтересів. Дух, звільнившись від турбот про щоденні потреби, "жартуючи", породжує твори шляхетного дозвілля, мистецтва, науки; а це вже ознака освіченого розуму – у години дозвілля не піддаватись неробству" [4, с. 29]. Саме значення свідомого творчого духу дає підстави вважати Стародавню Грецію "цивілізацією дозвілля" [19, с. 9].

Каталізатором культуротворчих зусиль на дозвіллі стала система грецьких полісів, які розвивалися, поєднуючи індивідуумів із спільним минулим, спільною культурою та спільним способом життя. Полісна система виховувала у греків особливе світосприйняття: найвищою цінністю була спільнота, що забезпечувала добробут кожного громадянина, доброчесність і гідність якого, відповідно, залежали від державної цінності людини. Тому приватне життя індивіда розчинялося у громадському, а сімейне – переміщалося у відкрите для сторонніх очей внутрішнє подвір'я – атриум.

Ідея єдності громади та окремої особи передбачала реалізацію творчих потенцій людини лише на благо античного суспільства. Наявність багатства та народження від благородних предків сприймалися не тільки як важливі елементи гідності, а й як сприятливі умови для вищих, одухотворених форм життя. Заслуга перед державою та вищість над іншими могли виявлятися у тих життєвих інтересах, які, на глибоке переконання греків, перебували під особливою опікою Муз, тобто у мистецтві, науці, філософії. Відповідне розуміння гідності стало життєвим ідеалом конкретного індивіда, внаслідок чого у Стародавній Греції виховання мало на меті сформувати громадянина, справедливого до виконання суспільних справ, покладених на нього державою, самостійного і вільного у розумінні свого соціального обов'язку і водночас мужнього, витривалого і фізично сильного.

Ознакою повноцінного громадянина визнавалося право на володіння земельною ділянкою, військова служба, участь у політичному житті. Громадським обов'язком (!) – участь у загальнодержавних святах, народних зібраннях, релігійних урочистостях, атлетичних заняттях та змаганнях, супроводжуваних всенародними процесіями, трапезами, релігійними обрядами, тобто організацією "мимовільного" дозвілля¹. Участь греків у державних святкуваннях сприймалася як засіб єднання, зміцнення політичної свідомості, відданості полісу та поширення морально-політичної ідеології.

Однак усі розглянуті чинники не набули б реально-го відображення у дозвіллевих практиках, якби не наявність часу, не зайнятого рутинною буденною діяльністю і турботами про задоволення нагальних щоденних потреб. Саме це стало передумовою для формування "дозвіллевого класу", без якого "людство ніколи б не вирвалося із стану варварства" [15]. Характерною ознакою античної Греції, заснованої на полісних засадах, була невідома іншим суспільствам форма рабовласництва, спрямована не на виробництво "засобів існування", а на забезпечення дозвіллям значної частини громади. Рабство у Стародавній Греції мало на меті виключити працю з умов життя, адже самодостатність можлива лише у дозвіллі [1, с. 109].

Наявність дозвілля залежала від розуміння античними греками значення свободи як стану відсутності яскраво вираженого панування над людиною та жорсткої регламентації поведінки індивіда, його особистісної ініціативи, відносного невтручання "духовної

¹ Поняття "вимушене", або "мимовільне", дозвілля введено до наукового обігу О. Генкіною і розглядається як таке, яке виникає незалежно від бажань та волі учасників дозвіллевої діяльності, зазвичай пов'язане з цінностями агональності, релігійними культурами та віддзеркалює рудиментарні форми релігійного служіння.

цензури" у вигляді всепроникного контролю жерців за настроями і поведінкою кожної людини, що притаманне країнам Стародавнього Сходу. Таке сприйняття свободи викликало відчуття своєї самоцінності та унікальності. Проте особиста ініціатива античних греків заохочувалася лише в межах, жорстко лімітованих інтересами колективу, який був важливим регулятором поведінки індивіда у всіх її конкретних проявах, поширюючись і на сферу дозвілля. Забезпечуючи вільному греку умови для саморозвитку, породжуючи сильних і незалежних особистостей, античне суспільство з підозрою ставилося до тих, чий здібності й устремління перевищували честолюбну посередність (афінський сикофант та остракізм – це теж грецький винахід). Особиста свобода не мала суперечити розвитку суспільства в межах встановленого державного порядку. Звідси – державна підтримка і винагороди, контроль над сферою дозвілля або ж використання дозвіллевих форм для вирішення політичних завдань. І все ж саме в античній Греції розвивалися небачені досі особисті свободи, формувалися права громадянина, були створені реальні можливості для споживання й творення культурних цінностей.

Так, найяскравішою формою дозвілля у Стародавній Греції були симпосії. На відміну від змагань, покровителем яких вважалися різні божества олімпійського пантеону, бенкети відбувалися під "патронатом" одного, досить непередбачуваного, нестримного у своїх пристрастях і загадкового божества – Діонісія (Вакха, Бромія, Загрея). Вино, як його дарунок людям, символізувало межу, що розділяла гармонію і хаос, розслаблення і збудження, спокій і діонісійське шаленство. Мету "зразкового" симпосію визначив Іон Хіоський (V ст. до н. е.) стислою формулою: "пити, грати й розум зберігати" [7, с. 285]. Програма "зразкового" симпосію передбачала філософські диспути, розваги, ігри, веселощі, музично-поетичні змагання, танці і навіть невеличкі театральні вистави [11, с. 11–13].

Священним простором, вільним від буденних життєвих турбот і призначеним для гри у різних її проявах, був для вільних греків гімнасій, первинне призначення якого – служіння фізичному розвитку. З часом у гімнасії запанував особливий духовний "мікроклімат", спрямований на розкриття не лише фізичних, а й творчих потенцій особи. Численні згадки античних мислителів вказують на те, що гімнасії трансформувалися у місце для зустрічей художників, поетів, ораторів, філософів [13, с. 269], відіграючи роль своєрідного культурно-просвітнього центру. Такими закладами були Академія Платона та Лікей, заснований Аристотелем.

Створення професійних, релігійних, політичних гуртків різними, зокрема й неможливими, верствами населення мало на меті спільно вирішувати соціальні й господарські проблеми, а також спільно проводити дозвілля (розваги, трапези, релігійні свята, відправлення культів). У межах цих об'єднань реалізувалася компенсаторна функція дозвілля, спрямована на зняття суперечностей між особистісно-психологічними проблемами та соціально-практичними реаліями життя. Головним регулятором поведінки був не інтеріоризований кодекс цінностей, а орієнтація на оцінку своєї референтної групи. Прикладом такого співтовариства є гетерії, які існували в античному світі від часів Гомера до занепаду Римської імперії, або ж культові товариства, адже ані політика, ані філософія, які

цікавили передусім еліту суспільства, не могли змагатися з релігією як найуніверсальнішою формою суспільної свідомості.

Серед професійних об'єднань важливу роль відігравали спілки технітів – "майстрів" Діоніса, – життєвий цикл яких розпочався у III ст. до н. е. і тривав більш як п'ятсот років. "Техніт" – це узагальнена назва професійних акторів, музикантів, співаків, поетів, постановників театральних вистав, рапсодів. У період свого розквіту спілки технітів охоплювали майже усіх діячів культури, безпосередньо впливаючи на перебіг полісного культурного життя [18, с. 224].

В елліністичну епоху зростає популярність музичних і сценічних агоній. Посилення видовищної складової свята, а також пасивна участь місцевих жителів у його проведенні (останні все частіше відігравали роль глядачів) вимагали для організації урочистостей значної кількості професіоналів, роль яких і виконували техніти. Значення їхніх спілок посилювалося розпочатою в середині III ст. до н. е. реорганізацією місцевих свят з метою надання їм статусу загальноеллініських. Поліси, намагаючись утвердити свій авторитет за допомогою дозвіллевих форм, прагнули отримати "асилії" (офіційно визнана недоторканість святилища чи полісу загалом), активізувати дипломатичну співпрацю (а отже, зміцнити міжполісні дружні зв'язки) і поживити економічну діяльність (святкування, привертаючи увагу значної кількості людей з різних міст, одночасно відігравали роль великих ярмарків [16, с. 421]).

Панеллініські свята, з втратою грецькими полісами повної або часткової самостійності, ставали засобом самоствердження еллінів завдяки їх культурній єдності. Це виявлялося у відповідному ставленні до спілок технітів, зокрема в наданні їм привілеїв недоторканості та пільг матеріального характеру (звільнення від сплати податків і літургій), у звільненні від військової служби та наданні права вільно пересуватися під час військових дій. Цікаво, що привілеї технітів підтверджувалися й римлянами, незважаючи на те, що статус артистів в античному Римі був досить низьким.

Дозвілля вільних греків не обмежувалося їх участю у гуртковій, агональній чи видовищній діяльності. Справжнім центром суспільного життя була агора – символ грецького міста, його найважливіша стрижнева складова – незалежно від того, йдеться про демократичні Афіни чи про олігархічну Спарту. Агора виконувала кілька функцій – релігійну, політичну, торговельну і дозвіллеву, що матеріалізувалося у відповідних спорудах (храмах, місцях для зборів, торговельних ятках, портиках). Агору відвідували з багатьох причин: "Адже кожен з нас має звичай куди-небудь заходити: один – у парфумерний магазин, другий – у цирульню, третій – до чоботаря, четвертий – куди завгодно; а найчастіше заглядають куди-небудь поблизу ринку і дуже рідко далеко від нього" [13, с. 235]. Агора – це ще й місце народження чуток та неправдивої інформації. Тому мудреці Платона "...дороги ні на агору, ні в суд, ні в Раду, ні у будь-яке інше громадське зібрання" не знали; "законів і постанов, усних та письмових не чули й не бачили" [14, с. 230].

Розвиток суспільного життя виявлявся й у святковому дозвіллі, участь в якому була обов'язковою. Щоправда, грецькі свята не були "святами" в сучасному розумінні цього поняття: греки не зрозуміли б, чому бога шанують неробством. Святкове дозвілля сприймалося як служіння, яке має принести божеству задоволення і тому є джерелом радості. Серед відомих свят були: у липні – на честь Аполлона

Кронії, Сінекії та Панафінеї; у серпні – свято Геракла; у вересні – Великі Містерії Деметри в Елевсіні; у жовтні – Піанопсії та Осхофорії, Тесеї, Епітафії, Фесмофорії, а також Апатурії і свято на честь Гефеста; у грудні – Сільські Діонісії; у січні – свято Феогамії та Лінеї; у лютому – Анфестерії та Малі Містерії; у березні – Великі Діонісії; у квітні – Дельфінії, Муніхії та Бравронії; у травні – Фаргілії, Калінтерії й Плінтерії та інші. Цей вияв одухотвореної радості, сконцентрований у святковому дозвіллі, більше ніколи не повториться в історії людства [6, с. 131].

Окрім календарно-міфологічних і релігійних урочистостей справжнім святом, безпосередньо пов'язаним із життям громади, було відвідування театру. Сягаючи корінням обрядових дій на честь Діоніса, театр уже на початку класичного періоду порушував у своїх виставах проблеми світоглядного і релігійного характеру, закликаючи підтримати чи засудити полісні цінності, напрями державної політики чи діяльність громадських діячів. Популярність театральних вистав підтримувалася безпосередньою участю населення: першість на театральних змаганнях визначали судді, обрані серед простих громадян; програмні моменти свята узгоджувалися на проагоні (офіційній церемонії напередодні вистави); по завершенні театральних вистав глядачі збиралися на позачергове народне зібрання (еклесію), під час якого обговорювали позитивні і негативні моменти святкування. Та й у процесі самої театральної вистави глядачі неодноразово висловлювали своє ставлення: плакали (йдеться про описану у Геродота постановку трагедії Фрініха "Взяття Мілету"), сміялися (комедії Аристофана), аплодували, лементували або свистіли [12, с. 152], жаліли чи боялися [2, с. 308]. Незважаючи на те, що з початку елліністичної епохи у театральних виставах увагу привертало не їх зміст, а технічно-режисерські моменти, театр як святкова альтернатива реальному життю відігравав важливу культурну місію у перетворенні людини і світу.

В організації дозвілля в античній Греції відбилася загальна патріархальна орієнтація грецької цивілізації. Повноправними членами поліса вважалися лише вільні греки: з політичної і соціально-культурної сфер виключалися жінки, метеки і, звісно, раби. Це зумовило значні відмінності у змісті дозвіллевих практик для різних верств населення. Якщо вільні греки мали свободу обирати дозвіллеві форми, то соціально-культурна діяльність жінок обмежувалася окремими релігійними святами (Панафінеї, Флоралії, Гераїди), переглядом трагічних вистав, а також "домашнім" дозвіллям – заняттями музикою, ткацтвом, прядінням, іноді – читанням. Окремі жінки брали активну участь у філософському дозвіллі чоловіків (гетери) і у розвагах, пов'язаних із задоволенням плотських утіх (повії, орфістки, танцівниці, гімнастки). Невиправданим видається й твердження про повноцінне дозвілля бідних верств населення. Хіба можна вважати дозвіллям співання пісень за ткацьким верстатом від зорі до зорі? Чи рибальство, щоб не загинути з голоду? Адже, як пише Теоокрит, "бідність сама, Діофанте, пробуджує в людах мистецтва: // Справжній учитель вона; трудящому навіть заснути // Клопіт лихий не дає..." [17, с. 348].

Загалом, в античній Греції набули поширення різні форми дозвілля – наукові заняття, художня творчість, спортивні змагання, участь у бенкетах, полювання, прогулянки, читання, музикування, споглядання тощо. Усі форми дозвілля можна умовно розподілити на державно-общинні, участь у яких була обов'язковою (театральні вистави, релігійні свята, вшанування відомих осіб, агони), й приватні, тобто такі, участь у яких залежить від

вибору людини в її вільний час. Зокрема, найдавнішими в античних греків були гра у м'яч та петейя, описані ще у Гомера, настільні ігри – котаб, астрагал і гра в кості ("Мене він, бідолашну, вже геть зубожив // Ігрою в мідяки. Замало гри в кості!", – скаржитья учителю Метротіма на свого сина [5, с. 331]).

Висновок. Становлення й розвиток дозвіллевих практик відбулися в античній Греції завдяки синтезу умов, серед яких головними визначено абсолютний, одухотворено-розумний і чуттєво-матеріальний космологізм давніх греків; релігійний характер суспільства; особливості психологічного складу давніх греків, яким були притаманні своєрідний діалектизм й оптимістичність світовідчуття; змагальність грецької культури з її культом слави і культом перемоги; особиста творча активність. Однак усі ці чинники не набули б реального відображення у дозвіллевих практиках, якби не наявність часу, вивільненого від рутинної буденної діяльності і турбот про задоволення щоденних потреб, а також розуміння античними греками значення свободи як відсутності пригнічення людини й тотальної регламентації її поведінки. Тобто античні греки були одночасно і вільні, і підкорені необхідності. Свободу дозвілля, з одного боку, визначали потреби і цінності, якими керувалася окрема особа у вільний час, а з іншого, функції, які покладалася на дозвілля громадою.

Значення дозвілля визначалося його роллю у сприянні суспільній рівновазі: між тенденціями до інтеграції та диференціації суспільства, до його об'єднання та ієрархізації. Тому у дозвіллі співіснували форми, пов'язані протилежними суспільними тенденціями: одні дозвіллеві вияви були прийнятними для всіх (чи для багатьох) верств суспільства, вони об'єднували і зміцнювали його; інші – обмежені певними вимогами, вони поглиблювали соціальні, культурні та політичні відмінності. Звідси й розподіл дозвіллевих практик на приватні (у яких могла брати участь окрема людина відповідно до своїх інтересів) і суспільні (колективні); обов'язкові (участь у яких була примусовою) та довільні (вибір яких залежав лише від бажань людини); "високі" (спрямовані на духовний і фізичний розвиток людини) і "бездіяльні" (пасивний відпочинок, розваги чи тілесні задоволення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арендт Х. *Vita Activa, или О деятельной жизни* / Х. Арендт; [пер. с нем. и англ. В. В. Библихина. Под ред. Д. М. Носова]. – СПб. : Алетей, 2000. – 437 с. – (Высшее образование. Программа).
2. Аристотель. *Поэтика* / Аристотель // *Античная литература* : зразки старогрецької та римської художньої літератури; [Упоряд. О. І. Білецький]. – К. : Рад. школа, 1938. – С. 304–313.
3. Буркерт В. *Греческая религия: Архаика и классика* / В. Буркерт; [пер. с нем. М. Витковской, В. Витковского]. – СПб. : Алетей, 2004. – 584 с.
4. Виндельбанд В. *История древней философии* / В. Виндельбанд; [вступ. ст. А. Г. Тихолова ; пер. с нем. под ред. А. И. Введенского]. – К. : Тандем, 1995. – 365, [1] с. – (Janua Antiqua).
5. Герод. *Учитель / Герод* // *Античная литература* : хрестоматія; [упоряд. О. І. Білецький]. – 2-ге вид. – К. : Рад. школа, 1968. – С. 331–333.
6. Зелинский Ф. Ф. *История античной культуры* / Ф. Ф. Зелинский; [ред. и прим. С. П. Заикина]. – 2-е изд. – СПб. : Марс, 1995. – 380 с. – (Кн. серия "Modus vivendi").
7. Ион Хиосский // *Эллинистические поэты VII–III вв. до н. э.* Эпос. Элегия. Ямбы. Мелика / Хиосский Ион; [отв. ред. М. Л. Гаспаров]. – М. : Ладомир, 1999. – С. 285–286.
8. Лисий. *Речь о том, что не дают пенсии инвалиду, XXIV* / Лисий; [пер., ст. и комментарии С. И. Соболевского ; предисл. Л. П. Маринович, Г. А. Кошеленко] // *Речи*. – М. : Ладомир, 1994. – С. 232–236.
9. Лукиан Самосатский. *Анахарсис, или Об упражнении тела* / Самосатский Лукиан; [пер. А. Н. Сергеевского] // *Сочинения* : в 2 т. Т. 1 / под общ. ред. А. И. Зайцева. – СПб. : Алетей, 2001. – С. 214–228.

10. Павсаний. Описание Эллады. Книги V–X / Павсаний; [пер. с древнегр. С. П. Кондратьева; под ред. Е. В. Никитюк; отв. ред. Э. Д. Фролов]. – СПб.: АЛТЕИЯ, 1996. – 538 с.

11. Платон. Бенкет / Платон; [пер. з давньообр. У. Головач; наук. ред. Р. Паранько]. – Львів: Укр. катол. ун-т, 2005. – 176 с. – (IN VIA).

12. Платон. Законы / Платон; [пер. с древнегр.; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; авт. ст. в примеч. А. Ф. Лосев; примеч. А. А. Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1999. – 832 с. – (Классическая философская мысль).

13. Платон. Лисид / Платон // Диалоги; [Пер. с древнегр. С. Я. Шейнман-Топштейн; сост., ред. и авт. вступит. статьи. А. Ф. Лосев; авт. примеч. А. А. Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1986. – С. 269–295.

14. Платон. Тезет / Платон // Собрание сочинений в 4 т. Т. 2; [общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; примеч. А. Ф. Лосева и А. А. Тахо-Годи; пер. с древнегр.] – М.: Мысль, 1993. – С. 192–274.

15. Рассел Б. Похвала праздности [Электронный ресурс] / Б. Рассел. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/rassel_bertran/pohvala_prazdnosti.

16. Страбон. География в 17 книгах / Страбон; [пер., статья и комментарии Г. А. Стратановского; под общ. ред. С. Л. Утченко]. – М.: Наука, 1964. – 941 с.

17. Теокрит. Рибалки / Теокрит // Античная литература: хрестоматия; [упоряд. О. И. Билецкий]. – 2-е вид. – К.: Рад. школа, 1968. – С. 348–349.

18. Фролов Э. Д. Альтернативные социальные сообщества в античном мире / Э. Д. Фролов, Е. В. Никитюк, А. В. Петров, А. Б. Шарнина. – СПб.: Санкт-Петербургский университет, 2002. – 320 с.

19. Фролов Э. Д. Факел Прометея: очерки античной общественной мысли / Э. Д. Фролов. – Л.: ЛГУ, 1981. – 160 с.

20. Фукидид. Промова Перикла / Фукидид; пер. А. Билецкого // Античная литература; [хрестоматия / Упорядник О. И. Билецкий]. – 2-е вид. – К.: Рад. школа, 1968. – С. 283–288.

REFERENCES

1. Arendt, H. (2000). *Vita activa or about exciting life*. St. Petersburg, Aletejja (In Russian).

2. Aristotel. (1938). *Poetyka. Antychna literatura: zrazky starohretskoi ta rymskoi khudozhnoi literatury [Poetics. Ancient literature: examples of the Greek and Roman fiction]*. Kiev, Soviet school.

3. Burkert, V. (2004). *The Greek religion: antiquity and classics*. St. Petersburg, Aletejja (In Russian).

4. Vindel'band, V. (1995). *History of the ancient philosophy*. Kiev, Tandem (In Russian).

5. Herod. (1968). *Uchytel. Antychna literatura: khrestomatija [Teacher. Ancient literature: chrestomathy]*. Kiev, Soviet school.

6. Zelinskij, F. F. (1995). *Istorija antichnoj kul'tury [History of the ancient culture]*. St. Petersburg, Mars.

7. Ion Hiosskij. (1999). *Jellinskie pojety VII–III vv. do n. je. Jepos. Jelegija. Jamby. Melika [Hellenic poets VII–III centuries BC. Epos. Elegy. Iambus. Melik]*. Moskow, Ladomir.

8. Lisij. (1994). *Rech' o tom, chto ne dajut pensii invalidu, XXIV [It's about that they don't give retirement benefits for disabled person, XXIV]*. Moskow, Ladomir.

9. Lukian Samosatskij. (2001). *Anaharsis, ili ob uprazhnenii tela [Anaharsis or about body gymnastic]*. St. Petersburg, Aletejja.

10. Pavsaniy. (1996). *Hellas's description. V–X books*. St. Petersburg, Aletejja (In Russian).

11. Platon. (2005). *Banquet*. Lviv, Ukraine Catholic University (In Ukrainian).

12. Platon. (1999). *Legislation*. Moskow, Mysl' (In Russian).

13. Platon. (1986). *Lysidus. Dialogues*. Moskow, Mysl' (In Russian).

14. Platon. (1993). *Theatet. Collection of works*. Moskow, Mysl' (In Russian).

15. Russell, B. Praise of idleness. Retrieved from http://royallib.ru/read/rassel_bertran/pohvala_prazdnosti (In Russian).

16. Strabon. (1964). *Geografija v 17 knigah [Geography in 17 books]*. Moskow, Nauka.

17. Teokrit. (1968). *Rybalky. Antychna literatura: khrestomatija [Fisherman. Ancient literature: chrestomathy]*. Kyiv, Soviet school.

18. Frolov, Je. D. (2002). *Al'ternativnye social'nye soobshhestva v antichnom mire [Alternative social communities in ancient world]*. St. Petersburg, St. Petersburg university.

19. Frolov, Je. D. (1981). *Fakel Prometeja: ocherki antichnoj obshhestvennoj mysli [Prometheus flame: essay of ancient social thought]*. Lviv, Lviv National University.

20. Fukiidid. (1968). *Promova Perikla. Antychna literatura: khrestomatija [Pericles speech. Ancient literature: chrestomathy]*. Kyiv, Soviet school.

Надійшла до редколегії 06.06.17

И. В. Петрова, д-р культурологии, проф.
Киевский национальный университет культуры и искусств
ул. Чигорина 14, г. Киев, 01042, Украина

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВЫХ ПРАКТИК ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ

Целью статьи является анализ особенностей становления и развития культурно-досуговых практик в античной Греции. Автор обосновывается предпосылки, которые сформировали соответствующую иерархию жизненных ценностей древнего грека, создав основу для развития системы древнегреческого досуга. Ведущими из них определены абсолютный космологизм, религиозность и политеизм, психические особенности античных греков, агональность, культуротворческая активность личности, полисная система государства, особенное восприятие свободы, наличие свободного времени. Раскрыта сущность таких культурно-досуговых практик, как симпозиы, гимнасии, профессиональные, религиозные и политические кружки, агоны, театральные представления, посещения агоры и организация праздников. Доказано, что на систему организации досуга в античной Греции повлияла общая патриархальная ориентация греческой цивилизации. Обоснована мысль о том, что значение досуга определялось его ролью в содействии общественному равновесию: между тенденциями к интеграции и дифференциации общества, его объединению и иерархизации.

Ключевые слова: досуг, культурно-досуговые практики, древнегреческая культура, свобода, обязанность, необходимость, цивилизация досуга.

I. V. Petrova, Doctor of Cultural Studies, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
14, Chigorin Street, Kyiv, 01042, Ukraine

FEATURES OF BECOMING AND DEVELOPMENT OF CULTURAL AND LEISURE PRACTICES IN ANCIENT GREECE

The analysis features of becoming and development of cultural and leisure practices in Ancient Greece is the goal of the article. The author justifies the preconditions which formed the appropriate hierarchy of life values of ancient Greek and reated the base for leisure development in Ancient Greece. It has been determined the leading preconditions such as absolute kosmoloizm, religiosity and polytheism, mental features of ancient Greeks and agon of Greek life, human cultural activity, polis political system, special perception of freedom as condition of absence of bright expressed domination over the human and strict regulation of the individual behavior, his personality initiative, existence of free time that isn't occupied by routine and care of urgent daily needs. It has been revealed the essence of such cultural and leisure practices as symposiya, gymnasiya, professional, religious and political groups, agons, theatrical performances, visiting of agora and organization of events. It has been argued that the general patriarchal orientation of Greek civilization affected the system of leisure organization in Ancient Greece. It has been justified the opinion that value of leisure was being determined by its role in the aid of social balance: between the tendencies to integration and differentiation of society and to its unification and hierarchy. Therefore, there were coexistent leisure forms connected with the opposite social tendencies: some leisure demonstrations were acceptable for all (or for most) groups of population, they united and consolidated it, and others, limited by some requirements, extended social, cultural and political differences. Consequently there is a distribution of leisure practices on private (in which people could to participate according to their interests), and social (collective); obligatory (the participation was compulsory), and voluntary (choice of which depended only on desires of people); "high" (addressed only to mental and physical development of people), and "inactive" (passive recreation, entertainment or bodily pleasure).

Key words: leisure, cultural and leisure practices, Greek culture, freedom, obligation, necessity, leisure civilization.